

Aşıq Ağalar yaradıcılığına elmi baxış

Sədaqət Əsgərova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat Muzeyi. Azərbaycan.

E-mail: sedaqet_askerova.73@mail.ru

Annotasiya. Aşıq yaradıcılığına bələd olan hər kəs yaxşı bilir ki, aşıq yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatının mühüm bir sahəsini təşkil edir. Çox qədim dövrlərdən başlayaraq inkişaf edib gələn bu zəngin yaradıcılıq bu gün də davam və inkişaf etməkdədir. Çünki aşıq xalqın sevimlisi, onun qəlbinə, ürəyinə daha yaxın bir sənətkardır. Xalqın içərisində böyük hörmət və məhəbbətlə qarşılanır, xalqın şad və qəmgin günlərində onlarla birlikdə sevinir və onlarla birlikdə kədərlənir. Məhz buna görə də aşıq ədəbiyyatı və aşıqlıq sənəti xalq içərisində hörmətlə qarşılanaraq yaşamış və bu gün də yaşamaqdadır.

Açar sözlər: aşıq mühiti, saz havası, qarlı dağlar, əmək adamları, melodik ritm

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 02.03.2021; qəbul edilib – 09.03.2021

The scientific look at Ashug Aghalar's creative work

Sadagat Asgarova

National Museum of Azerbaijan Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: sedaqet_askerova.73@mail.ru

Abstract. Everyone who is acquainted with ashug art knows well that ashug art is the essence of the Azerbaijani literature. This rich art coming from very ancient times and improving gradually is still in process and progress today. Because, ashug is a favourite and closer artist to people's heart. They are welcomed with great respect and love among people, become happy and sad in happy and sad days of people together with them. Therefore, ashug literature and ashug art has been kept alive and still being welcomed with respect among people.

Key words: ashug environment, saz tune, snowy mountains, labourers, melodic rhythm

Article history: received – 02.03.2021; accepted – 09.03.2021

Giriş / Introduction

Azərbaycan aşıqlarının xüsusi adət-ənənələri, qayda və qanunları vardır. Ustad aşıqlar əsərlərində öz sələflərinin yüksək ənənəvi qanun-qaydalarından danışaraq, gənc aşıqlara, aşıqlıq sənətinə maraq göstərən həvəskar aşıqlara bu peşənin heç də asan olmadığını, el atası olmuş bu sənətkarların yüksək əxlaq, intellekt, bilik sahibi olduqlarını, zəngin mənəvi aləmləri ilə başqalarından çox fərqləndiklərini bildirmişlər.

Azərbaycan aşıq sənətini yerləşdiyi coğrafiyaya və ortaq xüsusiyyətlərinə görə on altı aşıq mühitinə bölən tanınmış folklorşünas alim, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri Məhərrəm Qasımlı “aşıq mühiti” terminini belə izah edir: “Sənət çevrəsi kimi düşünülmən “aşıq mühiti” anlayışı təkcə sənətin müəyyən ərazidəki mədəni-coğrafi məskunluğunu əks etdirmir, həm də yaradıcılıq və ifaçılıq proseslərinin böl-gədaxili mənərəsini bir kompleks halında

təqdim edir. Alim bildirir ki, aşıq mühiti mü-rəkkəb bir kompleksdir: oraya saz-sözlə bə-rəbər, tarixi-coğrafi çevrənin adət-ənənəsi, iqlimi, suyu, havası, təbiəti, yerli camaatın psixologi-yası, aşıq sənətinə həssaslıq dərəcəsi kimi çox-saylı və çoxqatlı atributlar daxildir” [4, s.13].

Bu baxımdan Şirvan aşıq məktəbi də öz ətrafında yaradıcılıq ənənələri ilə zəngin mühit-lər yaratmışdı, hələ neçə-neçə onilliklər bundan əvvəl həmin mühitlərdə formalaşan yaradıcılıq ənənələri sayəsində bir çox ustad sənətkarlar yetişmişdir. Bu mühitlərin hər biri Şirvan mək-təbinin başlıca xüsusiyyətlərini özündə yaşat-maqla yanaşı, eyni zamanda onları həm də zən-ginləşdirmişdir. Məsələn, bu gün Göyçay-Zərdab-Ağdaş, Beyləqan-Biləsuvar və b. mü-hitlərin hər biri Şirvan məktəbinin ənənələrini yaşatmaqla bərabər, özlərinə məxsus fərdi xü-susiyyətlərdən də xali deyillər. Onların hər bi-rinin fərdi ifaçılıq üslubu vardır. Araşdırma-larımızdan məlum olur ki, doğrudan da, Şirvan aşıq mühiti təşəkkülündən üzü bəri həm ifaçı, həm də yaradıcı mühit kimi fəaliyyət göstər-mişdir. Həm də ayrı-ayrı aşıq mühitlərində bu sənətin ənənələri, məktəbləri və üslub xüsusi-yətləri, sənətkarlıq və ifaçılıq qaydaları ustad aşıqların yaradıcılığında qorunaraq inkişaf et-mişdir. Nəticədə, qüdrətli sənətkarlarımızın sa-yı artmış, el-obada hamının sevimlisinə çevril-mişlər. Belə görkəmli sənətkarlardan biri də Şirvan diyarının yetirdiyi Aşiq Ağalar Mikayı-lov olmuşdur.

Aşiq Ağalar zəngin sənət irsi olan Şirvan aşıq mühitini bütöv Azərbaycan aşıq sənəti sə-viyyəsinə qaldıran yaradıcı aşıqlardan olmuşdur. Deməli ki, Aşiq Ağalar klassik havalar və dastan bilicisi kimi qoşma, gəraylı, dastan və aşıq mahnılarının müəllifidir. Onun yaradıcı-lığının ana xəttini Azərbaycanın füsunkar tə-biəti, başı qarlı dağları, bərəkətli çölləri, əmək-sevər insanları haqqında yazılmış əsərlər təşkil edir. Aşığın yaradıcılığında vətənə bağlılıq, sülh, əmək adamlarının tərənnümü mühüm yer tutur:

*Mən vətən uğrunda axıtmişəm qan,
Faşistin ordusu quduran zaman.
Düşməne qarşımda vermədim aman,
Həqiqətə çox inamım var mənim.*

*O, edər insanı qüssədən azad,
Bilal oğlu, al qələmi, yaz yara
Azəri yurdunda xoş keçir həyat,
Gör nə gözəl bir məkanım var mənim [1, s.59].*

Hazırda aşıq musiqisinin maraqlı çalarlarının üzə çıxarılması, eyni zamanda Aşiq Ağaların poetik irsi, yaradıcılığının müxtəlif mərhələlə-rində Şirvan aşıq musiqisinə verdiyi töhfələrin öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd etməliyik ki, Aşiq Ağaların yaradıcı-lığının ən kamil nümunələri təkcə Şirvanda de-yil, Azərbaycanın digər bölgələrində – Güney Azərbaycan, Dağıstan, Anadolu aşıqlarının re-pertuarının fəal hissəsinə daxil olmuş və bu gün də sevə-sevə oxunur. Aşiq Ağalar sözün əsl mənasında yaradıcı aşıqlardan olmuşdur. Onun özünün yazdığı dörd dastan, onlarla gəraylı, qoşma var ki, bu gün də Şirvan aşıqlarının repertuarında səslənməkdədir

Aşiq Ağalar Şirvan “üstündə” oxuyan xeyli aşığın müəllimi olmuşdur. Aşığın rəvan danı-şığı, gözəl səsi, ifası və maraqlı məclis apar-dığının şahidi olanların dediyinə görə, o, das-tan, nağıl söyləyərkən, hər hansı havanı oxu-yarkən məharətlə obraza girməklə, dinləyicilərə xüsusi zövq verirmiş. Onun apardığı məclis-lərin şahidi olmuş müasirlərinin söylədiklərinə görə, Aşiq Ağalar sözün əsl mənasında məclis-lər, toy-büsatlar yaraşığı və apardığı məclislər də əsl sənətkarlıq nümunəsi olmuşdur.

Bu gün tanınmış sənətkar Aşiq Ağalar Mi-kayılovun ifalarını layiqincə qorumaqla yanaşı, onun sənət irsini tədqiq etmək də bizim mənəvi borcumuzdur.

Aşiq Ağaların gəraylı və qoşmalarında və-tənpərvərlik, əməksevərlik, təbiətə, yurda bağlı-lıq və yüksək insani keyfiyyətlər ifadə olun-muşdur. Bu baxımdan Aşığın “Belə gəldi”, “Gözlərin”, “Baxan Gülgöz” gəraylıları, “Gör-müşəm”, “Olmasın”, “Qaçma bilmədim” qoşma-ları, “Canan və Hicran”, “Sofi və Gülşən”, “Bağı və Qəmər”, “Qatillər” və s. dastanlarını qeyd etmək olar.

Aşiq Ağalar əsasən 4 və 5 bəndlik gəraylı və qoşmalardan istifadə etmişdir. Onun gəraylı və qoşmalarında təkrar olunan misralara da rast gəlinir. Bu xüsusiyyətlər Aşiq Ağalar yaradı-cılığının özəyini təşkil edir və onu digər bölgə

aşıqlarının yaradıcılığından fərqləndirir. Aşiq Ağaların gəraylı və qoşmaları melodik cəhətdən də xüsusi əhəmiyyətə malikdir. O, bu gəraylı və qoşmalara səs və “söz gülləri” əlavə edir. Bu “güllərə” çox zaman improvizasiya şəklində rast gəlinir. Səciyyəvi xüsusiyyətlər qohum havalar, eyni məqamlı bir havanın ağır, orta, iti sürətlə ifa olunması formasında edilir.

Aşiq Ağaların yaradıcılığı ədəbi melodik ritmi cəhətdən də çox maraqlıdır. Aşığın yaradıcılığına nəzər saldıqda onun ifaçılıq prinsiplərinə riayət etməsinin şahidi oluruq. Yaradıcılığından görürük ki, Aşiq Ağalar gəraylı və qoşmalarında poetik mətnin ritminə uyğun aşiq melodiyaları bəstələmişdir. Onu sənət dostlarından fərqləndirən cəhətlərindən biri yaradıcı sənətkar olması idi. O, toy məclislərində söz oxumaqla yanaşı, həm də söz qoşan aşiq kimi tanınırmış. Aşiq Ağaların el şairləri ilə duzlu-məzəli deyişmələri, məhəbbət şeirləri, el-obanı, vətəni vəsf edən, eyni zamanda nəsihət xarakterli şeirləri gənclərin hörmət və sevgisini qazanmışdır:

*Məktəbə get, məktəbə,
Qeyrətin olsun, oğul.
Hörmət eylə sənətə,
Qiymətin olsun, oğul.
Getməyəndə məktəbə,
Bil ki, qalarsan dala.
Çatmaq üçün mətləbə
Bir canını yırğala [1, s.33].*

Aşıqlıq sənətində vacib dəyərlərdən biri də ustasına hörmət və ehtiramdır. “Bir şeyird ki, ustasına kəm baxa, onun gözlərinə qan damar, damar” deyib, – Dədə Ələsgər. Bu cəhətdən aşiq Ağaların ustadı öz atası Aşiq Bilal olmuşdur. Ustadı Aşiq Bilaldan saz sənətinin sirlərini, aşiq poeziyasının əvəzedilməz örnəklərini mənimsəyən Aşiq Ağalar ömrü boyu el məclislərində çalib-çağırmış, xeyirxahlığı, ağsaqqallığı, alicənablığı ilə dillər əzbəri olmuşdur.

Qeyd etməliyik ki, Şirvanın ustad sənətkarlarının nəslinə mənsub olan Aşiq Ağaların sənət yolu müasir Şirvan aşığılığının ən mükəmməl sənət ənənələrini davam etdirməsilə diqqəti çəlb edir. Onun poeziyasında estetik duyğu ilə

əxlaq düşüncəsi vəhdət təşkil edir. Bu baxımdan yanaşdıqda bizə aydın olur ki, klassik ənənədən bəhrələnən Aşiq Ağalar şeiriyyətində gözəllik anlayışı və onun tərənnümü əslində əxlaq təmizliyi və mənəviyyat ucalığının vəsfinə yönəlmişdir. Şeirlərində gözəllikdən, sevgidən, məhəbbətdən bəhs olunsa belə, o, əslində insan mənəviyyatının özəlliyinə xidmət etdiyini göstərmişdir:

*Bizə suya gələn gözəl,
Yoluna qurban mən olum.
Bircə danış şirin-şirin,
Dilinə qurban mən olum.
Məni candan usandırdın,
Cismimi oda yandırdın,
El içində utandırdın,
Telinə qurban mən olum [1, s.22].*

Elin danışan dili, xalqın və millətin ruhuna, qəlbinə yaxın olan el aşığı Aşiq Ağalar şeirlərində insani keyfiyyətləri – paklığı, mərdliyi tərənnüm etdikcə, eyni zamanda öz əxlaqi-estetik idealını da təsdiqləmişdir:

*Çox dağlardan mən aşmışam,
Dünya gəzib dolaşmışam.
Güc eyləmə, ağır daşam,
Qaldırmağa qol gərəkdir.
Qarşında Rüstəm-Zal durub,
Min batmanı o, qaldırıb
Ağalar şən məclis qurub,
Onun dili bal gərəkdi [1, s.25].*

Azərbaycan xalq yaradıcılığında mənəvi gözəlliyin aşiq şeirində təsviri gerçəkliyin gözəlliyinə, yüksək mənəviyyata, kamilliyə can atmaq kimi məziyyətlə bağlı olduğundan, burada estetik hiss, duyğu və zövqün ifadəsinə geniş yer verilmişdir.

*Bir gözəlin həsrətini çəkirəm,
Qızıl güldən gül əndamı gözəldi.
Əcəl şərbətini versə içərəm,
Doldurub əlində camı gözəldi.
Əlində gül tutub, şaddı –
Yanağı qırmızı, qəmzəsi al – qan.
Vüsələ yetməyib ayrılan zaman
Oduna yanmağa dadı gözəldi [1, s.55].*

Aşıq Ağaların lirik şeirlərində ülvə və dərin bir sevgi özünü göstərir. O, təmiz sevgi duyğularını tərənnüm etmişdir.

Aşıq Ağaların lirikası klassik aşıq şeiri ilə həmahənglik təşkil edir. Şeirlərindən görünməyən kimi, O, ulu Şirvanı ürəkdən sevmiş, onun bərəkətli çöllərini, şiş qayalarını, uca-uca dağlarını tərənnüm etməklə bərabər, vətən övladlarının qonaqpərvərliyini, qəhrəmanlığını qələmə almış və sazı sinəsinə basıb vəsf etmişdir.

Tanınmış ədəbiyyatşünas alim, akademik Feyzulla Qasımzadə aşıqlıq sənətindən söz düşəndə öz dövrünün aşığını belə qiymətləndirmişdir: “Xalq aşığı əlində sazı kəndləri dolaşır, toylarda, bayram və ayinlərdə, elin qurduğu kef və şadlıq məclislərində iştirak edir, saz çalır, nəğmə və dastan qoşur, oxuduğu lirik şeirlərlə xalqın ruhuna və əxlaqına nəcib duyğular aşılayır” [3].

Nəticə / Conclusion

Aşıq Ağaların yaradıcılığını aydınlaşdırdıqca, belə bir vacib məsələni də öyrəndik ki, Şirvan aşıqlarının özünəməxsus fərqli xüsusiyyətləri var imiş. Onlar toylarda, kütləvi tədbirlərdə iştirak etsələr də, heç vaxt saz götürüb, kəndbəkənd gəzməmişlər.

Ədəbiyyat / References

1. Aşıq Ağalar Mikayılov. Söz mənimkidir. Çarşıoğlu, 2014.
2. Azərbaycan folkloru və aşıq yaradıcılığı. Bakı: ADU, 1989.
3. Allahmanlı M. Aşıq yaradıcılığının inkişaf mərhələsi. Bakı: Elm və təhsil, 2011.
4. Qasımlı M. Ozan-aşıq sənəti. Bakı: Uğur, 2011.

Научный взгляд на творчество Ашуга Агалара

Садагат Аскерова

Музей литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: sadaqet_askerova.73@mail.ru

Резюме. Все, кто хорошо знаком с ашугским творчеством, прекрасно знают, что оно занимает важное место в азербайджанской литературе. Это богатое искусство, возникшее в глубокой древности и дошедшее до нас, продолжает развиваться и по сей день. Ведь ашуги являются наиболее близкими сердцу любимцами народа. К ашугам питают глубокое уважение и любовь, они всегда разделяют радость и горе народа. Именно поэтому ашугская литература и искусство продолжало и продолжает существовать и почитаться среди народа.

Ключевые слова: среда ашугов, напев саза, снежные горы, трудящиеся, мелодический ритм